

ЗНАЧАЈ РУСКИХ АРХИВА ЗА ИЗУЧАВАЊЕ СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ 50-ИХ И 60-ИХ ГОДИНА 19. ВЕКА

Сажетак: У проучавању српске историје 19. века, највећи број аутора до сада истраживао је грађу енглеских и француских, у мањој мери немачких и аустријских архива. Најмање тема рађено је на основу грађе из руских архива. Русија је као велика сила имала огроман утицај на балканске народе, посебно на Србију. Тај утицај је растао и опадао у зависности од циљева руске спољне политике и политике осталих великих сила. У вези са значајем руске политике на Балкану је и значај грађе из руских архива за, не само српску, већ и целокупну балканску историју. Од посебне важности су фондови Архива спољне политике Руског царства (Архив внешней политики Российской империи – АВПРИ), Државног архива Руске Федерације (Государственный архив Российской федерации – ГАРФ), Руског државног архива за војну историју (Российский государственный военно-исторический архив – РГВИА) и Рукописног одељења Руске државне библиотеке (Отдел рукописей Российской государственной библиотеки – ОРРГБ).

Кључне речи: руски архиви, историографија, 19. век, Србија, Русија

*
* *

Улога Русије на Балкану била је пресудна све до 1856. године и завршетка Кримског рата.² Париски мир променио је односе међу великим силама, али и међународни положај Србије, јер је руски протекторат замењен протекторатом свих сила потписница мира. Пред руском дипломатијом сада се поставио захтев за дефинисањем основних принципа будуће спољне политике. Нову етапу у развоју руске спољне политике отворио је А. М. Горчаков.³ Успешно спровођење унутрашњих реформи уз избегавање спољ-

¹ danko.leovac@f.bg.ac.rs

² Рат почео између Русије и Османског царства 1853. године. Наредне године у рат против Русије укључили су се и Велика Британија, Француска и Пијемонт. Завршен је потписивањем Париског мировног уговора 1856. године.

³ Александр Михайлович Горчаков (1798–1883), истакнути руски дипломата и државник, у периоду од 1856. до 1882. године руски министар иностраних послова.

нополитичких заплета, који би могли довести до ратних сукоба, сматрани су условима за превладавање тешког стања у земљи, излазак из међународне изолације и укидање наметнутих ограничења.⁴ Да би се у томе успело, осим проналажења политичког савезника међу водећим западноевропским државама, као централно наметало се питање повратка изгубљених позиција у балканском региону. Основни циљ те политике била је подршка ослободилачким покретима балканских народа у којој је Србија заузимала централно место. Резултати постигнути на том плану слабили су турску власт, а словенски елемент је постајао „основна тачка“ руске балканске политике.

Шездесете године 19. века донеле су многе промене, и на унутрашњем плану у Србији, али и на европској политичкој сцени. Друга владавина кнеза Михаила (1860–1868), обележена је бројним реформама – јачање власти кнеза, смањење власти Савета, формирање и организација народне војске.⁵ Кнез је био свестан да се на бројним унутрашњим реформама мора радити полако, посебно имајући у виду чињеницу да је и „гвоздени плуг био недостижан у време када се у Европи гради железница“. На европској политичкој сцени искрсла су велика питања – италијанско уједињење, немачко уједињење, пољско питање, питање Шлезвиг–Холштајна, критско питање. Управо у оквиру ових догађаја треба тражити и место активне спољне политике Србије, усмерене ка споразумевању свих балканских народа против Османског царства. Како је касније писао један српски државник и политичар „дотадашњу пасивну политику Србије заменила је под кнезом Михаилом одрешито политика активна, која се није само повијала догађајима, него је рачунала да их и сама у приликама ствара за постигнуће својих народносних циљева“.⁶

Кнез Михаило и његов дугогодишњи први министар, Илија Гарашанин, управо су у Русији видели главни спољнополитички ослонац за Србију. Обреновићи, и кнез Милош и кнез Михаило, упркос ранијим, негативним искуствима са Русијом, за време њихових првих владавина, схватили су да Русија и даље игра велику улогу у решавању питања на Балкану. И Гарашанин, који је за време Кримског рата писао да „не жели да буде руски роб“ схватао је да Србија може да испуни своје спољнополитичке циљеве само ако „игра на карту“ непоразума између великих сила, те да се приближи Русији – држави која је после 1856. године имала највише интереса да поврати утицај на Балкану.

⁴ Опширније о руској спољној политици у овом периоду видети: Нарочницкая, И. Лидия. 1989. *Россия и отмена нейтрализации Черного моря, 1856–1871 гг: к истории Восточного вопроса*. Москва: Наука.

⁵ Јакшић, Г. и В. Вучковић. 1963. *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила. Први балкански савез*. Београд: Историјски институт. 81–82; Јовановић. Слободан. 1990. *Друга влада Милоша и Михаила*. Београд: БИГЗ. 413–421; Ђорђевић, Живота. 1984. *Српска народна војска. Студија о уређењу народне војске Србије 1861–1864*. Београд: Народна књига; Архив внешней политики Российской империи (даље: АВПРИ), Ф. 161/1, СПб Главный архив V–A2, Оп. 181/2 (Политические донесения по Ближнему Востоку), Но. 245, год. 1859, л. 84–156.

⁶ Пироћанац, Милан. 1895. *Кнез Михаило и заједничка радња балканских народа*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије. 16

Подршку коју је Русија пружала Србији можемо сагледати из више углова: дипломатског, финансијског и војног. Већ у новембру 1860. године, приликом сусрета А. М. Горчакова и Јована Мариновића, српског изасланика, руски министар је говорио о великој улози коју ће Србија играти у односу према “поробљеним Словенима”.⁷ Србија је требало да буде језгро око кога ће се окупити сви словенски народи на Балкану. Већ тада је било јасно да кнез Михаило може да очекује помоћ од Русије. Први кораци у тој помоћи видели су се за време Преображенске скупштине (1861), када је Русија дипломатским путем и бројним саветима подржала промене које је кнез спровео у земљи. Дипломатску подршку Русије, Србија је добијала и касније (Канличка конференција 1862; Питање градова 1867 итд). Финансијска помоћ Русије огледала се у гаранцији два зајма – првог 1862. године и другог 1867. године. Оба зајма била су усмерена на припреме за рат против Турске, а руска подршка том циљу видела се и у испорукама оружја Србији 1862/63. и 1867. године, те раду руске војне мисије у Србији 1867/68. године.⁸

Српско питање у овом периоду било је у доброј мери одређено руско–аустријским и француско–аустријским супарништвом. Управо захваљујући сарадњи две велике силе, Русије и Француске, кнез Михаило је могао да очекује решавање доста замршених односа на Балкану. Истанчаним дипломатским вештинама, кнез се тајно везао за Русију, али се у првим годинама своје владавине, није одрицао ни подршке водећих западних држава (Француске и Велике Британије). Русија је била на првом месту због финансијске и војне помоћи, али и због угледа који је, као највећа словенска држава, уживала на Балкану. Руски представници у Београду су током скоро целе владавине кнеза Михаила били упознати са свим питањима, јавним или тајним, на којима је рађено. Један од примера свакако су петогодишњи преговори за склапање Балканског савеза, са којима су Руси не само били упознати, већ су у њих били и активно укључени, посебно у раду на споразумевању Србије са Грчком и Црном Гором.⁹

* * *

У ери данашње технологије где је све аутоматизовано, а електронски медији су постали главни симбол комуникације, архивска документа добијају

⁷ Опширније о мисији Јована Мариновића: Јакшић, Г. и В. Вучковић. *нав. дело*. 53–59.

⁸ Опширније о различитим видовима помоћи Русије Србији за време друге владавине кнеза Михаила видети: Јакшић, Г. и В. Вучковић. *нав. дело*. на више места; Васильевич, М. Нигалатий. 2009. *Перспективы сербско-русского военного сотрудничества в 60-е – нач. 70-х гг. XIX в.* Москва: Университет им. М. В. Ломоносова. дисертација на соискание ученој степени кандидата исторических наук. на више места; Никитин, А. Сергей. 1962. *Европейская дипломатия и Сербия в начале 60-х годов XIX века. Вопросы истории* 9. 76–101.

⁹ Государственный архив Российской федерации (даље: ГАРФ), Ф. 939 (Ионин Александр Семенович), Оп. 1, д. 44, 3–7; д. 53, 1–3; д. 130, л. 19–20; Карасев, В. Александр. 1984. *Россия и балканский союз 60-х годов XIX века*. Москва: Университет им. М. В. Ломоносова. дисертација на соискание ученој степени кандидата исторических наук. на више места.

посебан значај. Данас је реткост добити извор информација и историјске податке на папиру, што свакако повећава вредност архивских докумената. Проучавање прошлости српског, али и осталих балканских народа захтева добро познавање, не само домаће архивске грађе, већ и архива држава које су играле важну и често пресудну улогу на Балканском полуострву. Ту на првом месту мислимо на велике силе – Русију, Хабзбуршку монархију (Аустро–Угарску), Велику Британију, Француску и Немачку. Ово тумачење добија још више на значају када погледамо домаћу архивску грађу и степен очуваности, нарочито када је у питању период друге владавине кнеза Михаила (1860–1868). Као пример, можемо навести кнежеву архиву, која је махом спаљена након његовог убиства, а по сведочењима савременика “црн и густ дим се из Топчидера могао видети три наредна дана”.

У проучавању српске историје 50-их и 60-их година 19. века, највећи број аутора до сада, истраживао је грађу енглеских и француских, у мањој мери немачких и аустријских архива. Најмање тема рађено је на основу грађе из руских архива. У вези са значајем руске политике на Балкану је и значај грађе из руских архива. Архивска грађа о којој говоримо у овом излагању је необјављена и у великој мери била је неприступачна истраживачима све до распада Совјетског савеза 90-их година прошлог века, а неки фондови све до почетка 21. века. Документи и рукописи из личних архива и колекција представљају веома значајан део историјских извора руских архива. Архиви државника и политичких делатника, писаца и уметника, богати су подацима за проучавање руске историје, односа Русије према другим великим сила, према Балкану и Србији, за писање политичке, културне и друштвене историје. У њима се најчешће могу наћи лични подаци, скривени од званичне документације. Највећи број личних архива и колекција докумената (колекције докумената) налази се, поред архива, у рукописним одељењима библиотека и музеја широм Руске федерације. У другој половини 20. века објављено је више десетина инвентарских описа тих фондова, док је изванредан део остао необрађен.¹⁰ У овом раду поменућемо само најзначајније архиве и фондове.

Архив внешней политики Российской империи (Архив спољне политике Руске империје) је, по значају, на првом месту, по грађи која се односи на спољну политику Русије, утицаја Русије на Балкану и руско–српске односе. За проучавање 50-их и 60-их година 19. века најзначајнији су следећи фондови:

- Ф. 133 (*Канцелярия министра иностранных дел*)¹¹, где се могу пронаћи бројни документи и извештаји руских дипломатских представника из престоница европских сила и мањих држава који су слати у Министарство иностраних дела. За Србију су од посебне важности извештаји дипломатских представника из Београда, Цариграда, Беча и Букурешта,

¹⁰ Колосова, Э. В. и др. 1962–1963, 1980. *Личные архивные фонды в государственных хранилищах СССР, Указатель в 3 т.* Москва: Типография библиотеки им. Ленина, предисловие.

¹¹ АВПРИ, Ф. 133, Оп. 469, д. 5 (1862), д. 29 (1862), д. 14 (1863), д. 12 (1864), д. 14 (1865), д. 19 (1866), д. 11 (1867), д. 150 (1868).

али и из Париза, Лондона и Берлина. Неопходно је истаћи извештаје руских конзула из Београда који су слати министру иностраних послова, са његовим мишљењима око важних државних питања. На документима се често могу пронаћи личне забелешке министра иностраних послова (тада А. М. Горчакова) или пак, самог цара Александра II¹².

- Ф. 161 (*Спб Главный архив V-A2*) – са три главна дела: 161/1 (*Политические донесения по Ближнему Востоку*); Ф. 161/3 (*Политодел*) и Ф. 161/4 (*Дела Азиатского департамента МИД не шведские в описи Главного архива*). У оквиру ових фондова може се пронаћи углавном тајна преписка (означена са “весьма секретно”), која је “долазила” или “одлазила” из Министарства иностраних дела, односно, што је за српску историју још важније, из Азијског департамента МИД-а, који је и био надлежан за послове у Османском царству. Тајна преписка се односи на политику Русије према унутрашњим дешавањима у Србији (нпр. Светоандрејска скупштина и подршка коју је Русија пружила Обреновићима) односно према спољној политици Србије (нпр. преписка која се односи на стварање балканског савеза, практично од доласка кнеза Михаила на престо 1860. године до кнежевог убиства 1868. године). На основу ових података можемо сазнати дипломатску позадину многих догађаја, те руску подршку о којој у досадашњој литератури знамо само у назнакама. Архивски фонд је од великог значаја не само за историју Србије, већ и за историју читавог Балкана.
- Фондови *Архива Миссии в Белграде* (Ф. 166)¹³ и *Консульство в Белграде* (Ф. 209) су незаобилазни за све истраживаче који проучавају руско–српске односе у поменутом периоду, јер садрже готово све извештаје руских конзула из Београда¹⁴, али и податке о тајним пословима које су конзули водили са својим колегама у Османском царству, а тичу се положаја српског народа, помоћи црквама, манастирима, појединим општинама и сл.

Други архив по значају свакако је Государственный архив Российской федерации (ГАРФ). Грађа овог архива која се односи на српску историју махом је распоређена у личним фондовима, од којих издвајамо:

- лични фонд цара Александра II (Ф. 678)¹⁵, где су од посебне важнос-

¹² Александар II Николајевич (1818–1881), руски император (1855–1881).

¹³ АВПРИ, Ф. 166, Оп. 508/1, д. 1 (1867), д. 2 (1868), д. 178 (1867–1882); Ф. 209, Оп. 825, д. 37–50 (1858–1868).

¹⁴ Руски дипломатски представници у Србији у периоду о коме говоримо били су: Јаков Иванович Данилевски (1843–1851), Фјодор Антонович Тумански (1851–1853), Михаил Рафаилович Милошевич (1856–1860), Александр Георгиевич Влангали (1860–1863), Николај Павлович Шишкин (1863–1868, 1868–1875).

¹⁵ Фонд се састоји од 1177 јединица. Документи обухватају време од 1825. до 1899. године. Мироненко С. В., Г. Л. Фриз. 1994. *Фонды Государственного архива Российской Федерации по истории России XIX – начала XX в, том 1*. Москва: Благовест.

ти депеше и реферати намењени цару, а тичу се политике великих сила према Источном питању, према Србији те ставу који је Русија требало да заузме у погледу решавања бројних важних питања (нпр. конференција у Канлици 1862. године).

- лични фонд Николаја Павловича Игњатијева (Ф. 730)¹⁶, који је од 1861. године био директор Азијског департмана МИД-а, а од 1864. године и руски представник у Цариграду. У оквиру овог фонда налази се лична Игњатијевљева преписка, која се односи на реформе у Османском царству, политику кнеза Михаила те тајне састанке које је Игњатијев имао са својим колегама, а тичу се Србије.
- лични фонд Александра Михајловича Горчакова (Ф. 828)¹⁷, руског министра иностраних послова, где се налазе преписи извештаја руских дипломатских представника из свих европских држава и оно што је за нас најважније, преписка са кнезом Михаилом у кључним годинама (1860, 1862. и 1866–67.)
- лични фонд Андреја Фјодоровича Будберга (Ф. 1127)¹⁸, који је био руски дипломата у Берлину и Паризу, а његови извештаји се у великој мери тичу политике ових великих сила према Балкану, али садрже и бројне тајне податке о преговорима о побољшању положаја хришћана на Балкану, идејама за троструку алијансу – Русија, Француска, Пруска, а 1867. године и преговорима са Француском о припајању Босне и Херцеговине Србији. Фонд је богат преписком Будберга са руским и иностраним дипломатама, министром А. М. Горчаковим, те разним пројектима о политичком положају у Европи.
- лични фонд Ионина Александра Семеновича (Ф. 939)¹⁹, руског дипломате и писца, који је обављао конзулске послове у Сарајеву, Јањини, Дубровнику, а 80-их година 19. века и у Софији. Фонд је богат личном преписком са Н. П. Игњатијевом и Н. П. Шишкином (руским конзулом у Србији 1863–1875), а тиче се склапања балканског савеза, посебно договора између Србије и Грчке.

¹⁶ Фонд се састоји од 5266 јединица. Документи обухватају време од 1623. до 1918. године. Највећи број докумената посвећен је државничкој и дипломатској делатности Н. П. Игњатијева.

¹⁷ Фонд се састоји од 1479 јединица. Документи обухватају време од 1770. до 1919. године. Највећи број докумената посвећен је државничкој и дипломатској делатности А. М. Горчакова.

¹⁸ Фонд се састоји од 30 јединица. Документи обухватају време од 1848. до 1868. године.

¹⁹ Фонд се састоји од 391 јединице. Документи обухватају време од 1850. до 1907. године.

Copie d'une lettre très confidentielle de S. E. le G^{énéral} Ignatiev à S. E. le Prince Gortchakow, en date du 27 Décembre 1866.

Aux printemps derniers nous étions les seuls à pressentir l'influence que les événements d'Allemagne et d'Italie exerceraient sur les affaires en Orient. Seuls, nous avons assigné dès le principe sa véritable signification à l'insurrection bulgare. Ce n'est que beaucoup plus tard, vers l'automne, que quelques uns des Représentants étrangers à Constantinople ont reconnu la portée sérieuse de ce mouvement sans toutefois admettre sa solidarité avec la cause des autres populations chrétiennes de la Turquie. Aujourd'hui enfin l'évidence des faits l'a emporté sur les jugements de parti pris. Presque tous mes collègues sont convaincus qu'un mouvement général éclatera dans l'Empire Ottoman à l'approche de la belle saison.

Des événements ont donc marché dans la direction de nos prévisions. Plus la crise paraît s'approcher, plus il nous importe d'en étudier les conséquences et de faire la part des intérêts purement russes dans la situation nouvelle qui s'en dégage.

Par mon rapport en date du 1/16 Octobre dernier N° 219, je me suis permis de soumettre à S. E. quelques

Слика 1. Једна депеша Н. П. Игњатијева – А. М. Горчакову из децембра 1866. године (ГАРФ, Ф. 730, Оп. 1, д. 531, л. 1)

За проучавање војних односа, питања војне помоћи Србији за време друге владавине кнеза Михаила, испоруке оружја издвојили би Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА). У оквиру овог архива од изузетног значаја је грађа *Коллекция Военно-ученого архива*, распоређена у више фондова: Ф. 428 (Австро–Венгрия); ф. 432 (Германия); Ф. 434 (Греция); Ф. 437 (Италия); Ф. 438 (Румыния – Молдавия и Валахия); Ф. 439 (Сербия); ф. 440 (Франция); Ф. 450 (Турция). У оквиру ових, изузетно богатих фондова, налазе се извештаји руских војних агената, преписка о стању војске у различитим државама, војним реформама, наоружавању војске, те бројни статистички подаци. За историју Србије и Балкана од посебног значаја су извештаји руских војних агената из Цариграда.²⁰

Вреди поменути и Российский государственный архив древних актов (РГА-ДА), где је за нас најзначајнији фонд Ф. 3 (Разряд III) – *Дела, Относящиеся до внутренней и внешней политики России*, у оквиру кога се налази преписка кнеза Михаила Обреновића са руским дипломатама (1841–1843), преписка кнеза Александра Карађорђевића са руским дипломатама и војним лицима (1852–1853), те различити записи о Турској и Србији (1841–1843) са бројним тајним записима руских дипломата у вези са Источним питањем у првој половини 19. века.²¹

Када је реч о библиотекама и рукописним одељењима издвајамо Отдел рукописей, Российской государственной библиотеки (ОРГБ), где се чува фонд Дмитрија Алексејевича Миљутина²², руског министра војног (Ф. 169). У оквиру овог фонда налази се готово целокупна преписка о испорукама оружја Србији 1862/63. и 1867. године, те лична преписка са кнезом Михаилом, министром војним Миливојем Петровићем Блазнавцем. У састав фонда улазе и подаци званичне руске војне мисије у Србији 1867–68. године, коју су чинили Генрих Антонович Лер, пуковник Генералног штаба, професор тактике Николајевске академије, Василиј Иванович Постељников, пуковник и инжењер, и Николај Аполонович Сњесорев, артиљеријски капетан.²³ Руски официри су се детаљно упознали са стањем у српској војсци и посетили стратешке тачке у земљи. Лер је саставио општи план деловања у случају рата, Постељников је нагласак ставио на тачке које је требало утврдити, а Сњесорев се бавио српском артиљеријом, оставивши записе о њеном стању, организацији и наоружању, те побољшањима и довођењу артиљерије у могућност да активно делује у случају рата.²⁴

²⁰ Российский государственный военно-исторический архив, Ф. 439, (Коллекция Военно-ученого архива, Сербия), Оп. 1, д. 10, д. 11, д. 13; Ф. 450, (Коллекция Военно-ученого архива, Турция), Оп. 1, д. 59, д. 64, д. 65, д. 67, д. 69, д. 70, д. 79, д. 80, д. 81.

²¹ Опис архивских докумената доступан је на интернет адреси архива: <http://rgada.info/index.php>

²² Дмитрий Алексеевич Милютин (1816–1912), руски војни и државни делатник, министар војни, генерал ађутант и генерал фелдмаршал.

²³ Опширније о руској војној мисији: Васильевич, М. Нигалатий, *нав. дело*, 65–78.

²⁴ Российская государственная библиотека, Отдел рукописей, Ф. 169, Милютин Дмитрий Алексеевич, К. 36, ед. хр. 60, л. 1–6; К. 36, ед. хр. 63, л. 1–37; К. 36, ед. хр. 64, л. 1–16; Милютин, Д. А. 2005. *Воспоминания генерал-фельдмаршала графа Дмитрия Алексеевича Милютина 1865–1867.* (ред. Л. Г. Захарова). Москва: РОССПЭН. 541.

I	2	3	4	5	6
на случай востребования Отоманскою Портою вооруженного содействия России против Египетско-го паши, — с военным министром графом Чернышевым и генерал-адъютантом графом Орловым.					
8.	Об отправлении полковника, флигель-адъютанта барона Ливена с высочайшим поручением к сербскому князю Микшау Обреновичу, по случаю возникновения в Сербии смут, и дипломатическая переписка барона Ливена по сему предмету, с означенным князем Микшаем, с графом Карлом Васильевичем Нессельродом и другими лицами. Здесь не заключаются сведения о состоянии военных частей в Турции и поименно с трактатов и фирманов, касающихся Сербии.	1841- 1843			
9.	Переписка сербского князя Александра Кара-Георгиевича с генерал-адъютантом бароном Ливеном по делам этого княжества.	1852- 1853			

Слика 2. Део инвентарског описа из архива РГАДА, Ф. 3 (Разряд III)

* * *

Посматрано у целини, у стручној литератури односима између Србије и Русије у периоду након Кримског рата и за време друге владавине кнеза Михаила (1860–1868) није посвећено довољно пажње. Домаћи истраживачи овог периода до сада нису користили руску архивску грађу.²⁵ Тиме смо остали ускраћени за једну темељну анализу руско–српских односа за време друге владавине кнеза Михаила, те за бројне детаље око дипломатске, финансијске и војне помоћи коју је Русија пружила Кнежевини Србији. Русија је у периоду о коме говоримо, а и данас, велика сила, и као таква њена политика тицала се бројних осетљивих питања. Тако нас не изненађује чињеница да поједине документе, па чак и целе фондове, који се односе на 19. век, не можемо погледати ни данас.

Литература

Архив внешней политики Российской империи
Государственный архив Российской Федерации
Российский государственный военно-исторический архив
Российская государственная библиотека, Отдел рукописей

Алексић–Пејковић, Љиљана. 1957. *Став Француске према Србији за време друге владе кнеза Милоша и Михаила (1858–1868)*. Београд: Научно дело.

Васильевич, М. Нигалатий. 2009. *Перспективы сербско-русского военного сотрудничества в 60-е – нач. 70-х гг. XIX в.* Москва: Университет им. М. В. Ломоносова. диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук.

Ђорђевић, Живота. 1984. *Српска народна војска. Студија о уређењу народне војске Србије 1861–1864*. Београд: Народна књига.

Јакшић, Г. и В. Вучковић. 1963. *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила. Први балкански савез*. Београд: Историјски институт.

Јовановић. Слободан. 1990. *Друга влада Милоша и Михаила*. Београд: БИГЗ.

Карасев, В. Александр. 1984. *Россия и балканский союз 60-х годов XIX века*. Москва: Университет им. М. В. Ломоносова. диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук.

Колосова, Э. В. и др. 1962–1963, 1980. *Личные архивные фонды в государственных хранилищах СССР, Указатель в 3 т.* Москва: Типография библиотеки им. Ленина.

²⁵ У домаћој историографији не постоји студија која се бави односима између Србије и Русије за време друге владавине кнеза Михаила (1860–1868). Поједини фрагменти обрађени су у монографијама: Јакшић, Г. и В. Вучковић. *нав. дело*. и Алексић–Пејковић, Љиљана. 1957. *Став Француске према Србији за време друге владе кнеза Милоша и Михаила (1858–1868)*. Београд: Научно дело. Аутори поменутих књига користили су грађу француских, британских, немачких и аустријских архива. Посебно истичемо да домаћи истраживачи овог периода до сада нису користили руску архивску грађу.

- Милютин, Д. А. 2005. *Воспоминания генерал-фельдмаршала графа Дмитрия Алексеевича Милютина 1865–1867*. (ред. Л. Г. Захарова). Москва: РОССПЭН.
- Нарочницкая, И. Лидия. 1989. *Россия и отмена нейтрализации Черного моря, 1856–1871 гг: к истории Восточного вопроса*. Москва: Наука.
- Никитин, А. Сергей. 1962. Европейская дипломатия и Сербия в начале 60-х годов XIX века. *Вопросы истории* 9.
- Пироћанац, Милан. 1895. *Кнез Михаило и заједничка радња балканских народа*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Фонды Государственного архива Российской Федерации по истории России XIX – начала XX в, том 1. Москва: Благовест.

Danko Leovac

THE IMPORTANCE OF THE RUSSIAN ARCHIVES FOR THE STUDY OF THE SERBIAN HISTORY OF 50'S AND 60'S YEARS OF THE 19TH CENTURY

Summary: The study of the Serbian and other Balkan nation's history requires knowledge, not only the sources from the national archives, but the sources from archives of countries which have played an important and often decisive role in the Balkan Peninsula. There in the first place we think of the great powers - Russia, the Habsburg monarchy (Austria-Hungary), Great Britain, France and Germany. In the study of Serbian history in the 19th century, most authors so far, examined the sources of English and French, to a lesser extent, German and Austrian archives. At least themes were based on material from Russian archives. As a whole, in the literature was not committed sufficient attention to the relations between Serbia and Russia in the period after the Crimean War (1853–1856) and during the second reign of Prince Michael Obrenovic (1860–1868). Domestic researchers of this period had not used the sources from the Russian archives. We thereby deprived of a thorough analysis of the Russian-Serbian relations during the second reign of Prince Michael, and many details about the diplomatic, financial and military assistance provided by Russia in the Principality of Serbia. In connection with the importance of Russian policy in the Balkans is the importance of sources from Russian archives. Archival sources about we are writing in this paper is unpublished and largely inaccessible to researchers until the dissolution of the Soviet Union at the 90's of the last century, and some of them until the beginning of the 21st century. In this paper we will mention only the most important archives and funds.

Key words: Russian archives, historiography, 19th century, Serbia, Russia